

Hương sắc làng Quỳnh

□ NGUYỄN HỒNG BẮC *

Trong văn hóa và tâm thức của người dân Việt Nam nói chung, người dân làng Quỳnh Đôi huyện Quỳnh Lưu nói riêng, nén hương luôn được coi là “cầu nối” tâm linh giữa thế giới thực tại với quá khứ hư ảo. Và cũng vì một lẽ rất “đời” đó mà nghề truyền thống làm hương trầm đã dung dưỡng bao thế hệ người dân ở làng Quỳnh Đôi đến nay. Với những nghệ nhân làm hương, họ vẫn luôn là những người “nặng lòng” với nghề, ngày ngày nâng niu, trân trọng nén hương thơm, cố gắng tiếp tục gìn giữ nét đẹp làng nghề truyền thống xưa.

* Trung tâm KHXH&NV Nghệ An

Hương thơm của làng nghề, một nét văn hóa tâm linh

Làng Quỳnh Đôi được biết đến là một trong cái nôi của hương trầm xứ Nghệ. Đây là vùng đất văn hóa nổi danh của xứ Nghệ về truyền thống hiếu học, khoa bảng và cách mạng. Đây cũng là vùng đất có nhiều di tích lịch sử - văn hóa, nằm trong khu vực quanh năm có lễ hội làng, lễ hội vùng, do vậy nhu cầu dùng hương thơm trong nghi lễ thờ cúng đã thúc đẩy nghề làm hương ở Quỳnh Đôi phát triển. Trải bao đời dân làng không nhớ rõ, chỉ biết rằng “sắc hương” dịu ngọt, không nồng đậm mà lan tỏa trong không gian một mùi thơm nhẹ nhẹ quyến luyến lòng người đã trở thành nét riêng cho hương trầm làng Quỳnh xứ Nghệ.

Không ai biết chính xác hương trầm Quỳnh Đôi có tự bao giờ. Những vị cao niên trong làng chỉ biết là đời cha ông đi trước làm rồi đời con cháu cứ vậy mà nối nghề cho đến ngày nay.

Theo bước chân Ông Hồ Quốc Việt - Trưởng làng nghề hương trầm Quỳnh Đôi, người gắn bó với các sản phẩm từ cây hương trầm từ hơn 20 năm nay chia sẻ: nghề hương trầm ở làng đã có từ rất lâu rồi, nhưng lại không có ông tổ nghề nên không ai nhớ cụ thể nghề ra đời năm nào. Người trong làng chỉ ước chừng nghề có vào khoảng từ thế kỷ 17 và được thế hệ con cháu lưu truyền và bảo tồn cho đến ngày hôm nay.

Cũng theo ông Việt chia sẻ, làng Quỳnh Đôi cũng là cái nôi làm hương trầm sớm nhất của cả nước. Ban đầu người làng làm hương chủ yếu để thắp trong gia đình, trong họ, đến năm 2001 được phát triển sản xuất theo quy mô lớn. Và mãi đến cuối năm 2010 mới thành lập làng nghề hương trầm Quỳnh Đôi; năm 2011 được UBND tỉnh chính thức công nhận đã tạo thêm động lực mới cho các hộ sản xuất, sản phẩm làm ra ngày càng nhiều và chất lượng càng được khẳng định trên thị trường. Và từ đây, sản

phẩm hương trầm Quỳnh Đôi, Quỳnh Lưu mới được biết nhiều và nổi tiếng trong và ngoài tỉnh.

Để làm ra những cây hương trầm thơm ngát, mang đậm giá trị tâm linh, đặc biệt phục vụ vào dịp tết Nguyên Đán, người làng Quỳnh đã phải cất công chuẩn bị rất nhiều công đoạn, cả năm trời. Vừa hết tháng Giêng, người dân làng Quỳnh đã lên tận các huyện Quỳnh Châu, Quế Phong,.. để mua lòng, nứa. Lòng, nứa phải chọn các cây trồng trên rừng, không quá non cũng không quá già. Sau khi lấy về đem ngâm trong bể chứa khoảng từ 2-3 tháng, rồi vớt ra đến dịp hè, thời tiết nắng nóng đem phơi thật khô. Sau đó lòng, nứa sẽ được chẻ bỏ phần ngoài, phần ruột trong được chẻ thành những que nhỏ đều, vuông vức, người dân gọi đó là chu hương-là phần vừa dẻo, vừa mềm và dễ cháy. Đây là công đoạn đầu tiên và rất quan trọng trong quy trình làm hương hiện nay.

Chu hương sau khi được phơi khô kỹ càng thì được đem nhuộm phẩm chân từ 15-20cm, bằng hai màu cơ bản là đỏ hoặc hồng cánh sen. Sau khi nhuộm xong, chu hương lại tiếp tục đem phơi thêm nhiều nắng nữa. Lúc này công đoạn chuẩn bị chu hương của việc làm hương trầm đã hoàn tất.

Công đoạn chuẩn bị giấy bản quán hương cũng được người dân chuẩn bị khá công phu cẩn thận. Khoảng độ tháng 4, người làm hương làng Quỳnh lại lặn lội ra các làng nghề ở miền Bắc để tìm mua giấy bản. Đây là loại giấy được sản xuất bằng phương pháp thủ công, rất mịn và khi đốt lên không có mùi khét. Giấy mua về sẽ được người làm trầm cắt tỉ mỉ thành từng khuôn, mép giấy được nhuộm màu cánh sen hoặc màu đỏ theo màu của chân hương. Giấy cũng được phơi khô kỹ càng và đem cất kín.

Đến tháng 7, tháng 8 là thời điểm đi tìm rễ hương lâu. Đây là nguyên liệu chủ yếu để làm trầm, được trồng nhiều nhất ở vùng đất núi xã Quỳnh Thắng, huyện Quỳnh Lưu. Tiếp đến là chọn mua mía làm hương liệu. Mía được

người dân nơi đây chọn mua là loại mía tím của Thanh Hóa. Mía mua về được người làm hương dùng khăn ướt lau sạch vỏ cẩn thận rồi mới dùng máy cắt thành từng lớp mỏng. Cũng như rễ hương lâu, mía sau khi cắt lát được phơi khô, đập dập làm bột. Bột mía và bột rễ hương đều được người dân đem phơi khô kỹ càng và sạch sẽ, vì trong tâm thức người làm hương, đây là sản phẩm tâm linh nên nguồn nguyên liệu cần phải được chuẩn bị hết sức tinh sạch, cẩn thận.

Theo lời những người làm hương trầm, tùy cách pha chế, phối trộn nguyên liệu mà cho ra các loại hương với mùi thơm khác nhau. Tuy nhiên, để trầm hương làng Quỳnh có mùi thơm đặc trưng thì bột hương cơ bản được làm từ 16 vị. Mỗi một que trầm là sự kết tinh của các loại nguyên liệu, sự cân bằng tỷ lệ giữa các vị thảo dược quý như: hoa hồi, thảo quả, đinh hương, quế chi, rễ tế tân, sinh địa, thực địa,... Nguồn nguyên liệu đều được lựa chọn cẩn thận, đảm bảo thực sự tinh sạch để tạo ra một sản phẩm tâm linh.

Người làm hương làng Quỳnh hiện nay hầu như vẫn giữ quy trình và bí quyết làm hương từ bao đời truyền lại. Các công đoạn đều được làm bằng tay (thủ công). Để làm bột hương trầm, phải dùng đến mười đầu ngón tay trộn đều các loại bột lại với nhau. Bột sau khi được trộn đều sẽ được gói ghém, cất giữ cẩn thận để lưu giữ mùi hương được lâu hơn. Người làm hương tuyệt đối không dùng lửa (nhiệt cưỡng bức) để làm khô hương (sấy hương) vì cách làm này sẽ vô tình mất mùi thơm tự nhiên của dược liệu.

Thời điểm chính vụ sản xuất của làng nghề vào tháng 9 âm lịch đến giáp tết Nguyên đán là thời điểm tấp nập nhất của làng nghề, giai đoạn chuẩn bị hàng hương để phục vụ thị trường Tết. Lúc này người ta chỉ việc rải một lớp bột trầm chạy dọc khuôn giấy đã cắt sẵn, rồi bắt đầu vắn sao cho dải giấy trắng mỏng thật kín mép, tạo thành một lớp vỏ cố định bột trầm ôm lấy thân chu hương. Cuối cùng trầm được đóng thành búp, mỗi búp nhỏ mười que, mỗi búp lớn gồm 10 búp nhỏ... Rồi sau đó, trầm

Cổng làng Quỳnh hôm nay

theo bước chân ngược xuôi của những người con làng Quỳnh xa xứ đi về mọi ngã đường.

Giữ gìn nghề truyền thống

Từ thực tế làng nghề truyền thống làm hương trầm Quỳnh Đôi, người dân luôn có ý thức bảo tồn, trao truyền tiếp nối nghề truyền thống từ thế hệ này đến thế hệ khác trong những gia đình làm nghề. Có những giai đoạn nghề làm hương phát triển thịnh vượng, ở

Quỳnh Đôi có rất nhiều hộ gia đình theo nghề hương. Cùng với đó là sự giao kết với các hộ làm thương mại phân phối sản phẩm hương đến các vùng miền trong cả nước. Tuy nhiên, trong những năm gần đây, giá nguyên liệu đầu vào tăng cao, nhất là giá rễ cây hương tăng gấp 2-3

lần, trong khi giá bán không tăng đã tác động mạnh đến sản phẩm hương truyền thống và cũng khiến cho làng hương trầm Quỳnh Đôi gặp không ít khó khăn, đặc biệt là quá trình sản xuất và tiêu thụ sản phẩm. Điều này cũng khiến nhiều hộ làm hương trong xã có những tháng ngày chênh chao, khiến một số hộ gia đình làm hương đã không còn mặn mà với nghề như trước đây.

Theo lời của người làm hương trong làng cho biết: hiện nay có những nguyên liệu tăng giá rất cao, có nguyên liệu tăng gấp 4 lần so với trước đây, chi phí đầu vào tăng cao khiến cho lãi suất một que hương không nhiều.

Tuy nhiên, hiện nay, với nỗ lực đáp ứng nhu cầu của thị trường tiêu thụ và để bảo tồn, lưu giữ nghề truyền thống, làng hương trầm Quỳnh Đôi cũng đã phải lao vào cuộc cạnh tranh khốc liệt đó. Họ cố gắng gắn bó với nghề nhiều năm nay một phần là để làm kinh tế,

nhưng phần lớn là mục đích lưu giữ nét văn hóa xứ Quỳnh, lưu giữ nghề truyền thống của cha ông để lại. Theo lời của nhiều nghệ nhân làm hương trong làng Quỳnh, toàn xã hiện vẫn có khoảng trên 20 hộ tham gia sản xuất hương trầm, trong đó có nhiều hộ sản xuất trầm nổi tiếng như: hộ gia đình ông Việt, Hiếu Nghĩa, Tiến Đạt, Thành Tâm, Phúc Lộc,... Mỗi cơ sở sản xuất trầm lại cho ra một mùi vị đặc trưng

riêng theo bí quyết của mỗi gia đình.

Vào dịp tết hàng năm, bà con ở làng nghề chuẩn bị nguyên liệu rất kỹ càng, bột hương phải đảm bảo chất lượng, không lẫn tạp chất và khi thắp có mùi thơm đậm đà. Nhờ đó hương trầm làng Quỳnh vẫn được

thị trường ưa chuộng, mỗi năm cho ra thị trường khoảng từ gần 300.000 búp hương các loại, doanh thu hàng năm gần 1,3 tỷ đồng; thu nhập bình quân cho mỗi lao động làng nghề đạt hơn 4 triệu đồng/người/ tháng.

Theo thời gian, những nghệ nhân, những người làm nghề hương tại xứ Quỳnh vẫn luôn tâm huyết với nghề, vẫn lặng lẽ chất chiu từng giọt tinh túy của cỏ cây để làm nên sản phẩm trầm, để lưu giữ hồn trầm. Mỗi dịp tết đến, xuân về, bên cạnh mâm ngũ quả, nôi bánh chưng xanh thì trong mỗi gia đình người Việt Nam đều có thêm búp hương trầm để vị tết thêm phần đậm đà. Và hương trầm làng Quỳnh đã đi vào từng phố phường, ngõ xóm, làng quê, để rồi cái vị hương thơm ngát nơi nhà thờ, từ đường, trang nghiêm trong nghi lễ tín ngưỡng, đã góp phần làm thêm vị tết Việt đậm bản sắc và là sợi dây thắt chặt với nguồn cội quê hương. □

